No of Questions : 30

No of Pages : 6

नामांक

माध्यमिक परीक्षा, 2019-20

तृतीय भाषा-संस्कृतम्

मॉडल पेपर चतुर्थ

समय : 3.15 घण्टे **पूर्णांक : 80**

परीक्षार्थियों के लिए के लिये सामान्य निर्देश :-

1. परीक्षार्थिभिः सर्वप्रथमं स्वप्रश्नपत्रे निर्धारितस्थाने नामांकः अनिवार्यतो लेखनीयः।
2. सर्वे प्रश्नाः अनिवार्याः।
3. सर्वेषां प्रश्नानामुत्तराणि उत्तरपुस्तिकायामेव लेखनीयानि।
4. एकस्य प्रश्नस्य सर्वेषां खण्डानामुत्तराणि एकत्र एव लेखनीयानि।
5. सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृत-माध्यमेन एव लेखनीयानि।

---

1. अधोलिखितस्य गद्यांशस्य सप्रसंगं हिन्दीभाषया अनुवादं करोतु- 5

पितुः प्रयाणात् प्रागेव विपन्नतायां श्रेष्ठिगृहेषु गोधूमादि-पेषणं पात्रमार्जनम् इत्येवमादिभिः कार्यैः यथाकथञ्चित् काल-यापनं कुर्वती अस्य बालस्य वराकी माता इदानीं वैधव्य-कारणाद् इतोऽपि विपदाभिभूता अभवत्, उच्यते हि- 'छिद्रेष्वनर्थाः बहुलीभवन्ति।' इदानीं मातुः सहयोगाय बीरमा-बालकेन गोचारणकार्यमारब्धम्। तदानीन्तनः दीन-हीनः ग्रामीणः कृषकवर्गः श्रमिकवर्गश्च सामन्तानां, राज्ञां (नवाब-संज्ञकानां वा), वैदेशिकानां च शासकानां त्रिविधे दासता-पञ्जरे आबद्धः आसीत्। रौरव-नरकप्रायं हि तेषां जीवनमासीत्। अयं पुनः 'गण्डस्योपरि पिटकः' संवृत्तः यत् भयंकरो दुर्भिक्षकालः समापन्नः। 'छप्पनियाँ अकाल' इति कुख्याते वि. सं. 1956 तमस्य तस्मिन् दारुणे दुर्भिक्षे प्राणधारणमपि दुर्भरमासीत्। चतुर्दिक्षु जलं नैव, अन्नं नैव, तृणं नैव। आसीत् केवलं क्षुत्पिपासयोः अखण्डं साम्राज्यं, प्राणिनामार्तनादश्च। शमीवृक्षाणां त्वचं भरुट-संज्ञकं घासं च खादित्वा मनुष्याः यथाकथञ्चित् प्राणान् रक्षितवन्तः। पशवः प्रायः काल-कवलिताः। एतौ मातापुत्रौ अपि जनपदात् जनपदं ग्रामात् ग्रामं च अटन्तौ आस्ताम्। अस्मिन्नेवान्तरे सततं दुर्भिक्ष-प्रतारणैः जर्जरिता बलवदस्वस्था च बीरमा-जनन्यपि षोडशवर्षदेशीयम् इमं किशोरम् एकलं विहाय दिवं प्रयाता।

अथवा

1. अधोलिखितस्य गद्यांशस्य सप्रसंगं हिन्दीभाषया अनुवादं करोतु- 5

प्रतापस्य राज्यकाले 'अकबर' इति नामकः मुगलशासकः आसीत्। अकबरस्य सेनया सह प्रतापस्य अनेकवारं युद्धम् अभवत्। मुख्ययुद्धं हल्दीघाटीस्थाने अभवत्, अतएव एतत् 'हल्दीघाटीयुद्धम्' इति नाम्ना प्रसिद्धमस्ति। अस्मिन् युद्धे प्रतापः 'चेतक' इति नामके अश्वे आरुह्य बहुशौर्यं प्रदर्शितवान्। प्रतापस्य सेना पर्वतीययुद्धेषु कुशला आसीत्। अतएव मुगलसेनायाः अतिक्षतिः जाता। मुगलसेना स्थानीयजनानां विरोधकारणेन परावर्तिता। अस्मिन् युद्धे प्रतापस्य राज्येऽपि जनक्षतिः धनक्षतिश्च संजाताः। तस्य सेनाऽपि धनाभावे विघटिता। परं प्रतापः कदापि पराजयं

www.rbse.online

न स्वीकृतवान्। अरण्यगुहाप्रदेशेषु उषित्वा स्वसंकल्पसिद्धये सैन्यसंग्रहणम् उपाक्रमत। सैन्यसंग्रहणं तत्प्रशिक्षणं च बहुवित्तसाध्यं कार्यम्। महता दारिद्र्येण परितप्यमानस्य प्रतापस्य इदमेव बहुचिन्ताकारणमासीत्।

2. अधोलिखितस्य पद्यांशस्य सप्रसंगं हिन्दीभाषया अनुवादं करोतु– 5

पितृभूत्वं पुण्यभूत्वं द्वयं यस्य न विद्यते।
तस्य स्वत्वं तत्र राष्ट्रे भवितुं न किलार्हति।।

अथवा

2. अधोलिखितस्य पद्यांशस्य सप्रसंगं हिन्दीभाषया अनुवादं करोतु– 5

भोजनान्ते च किं पेयं, जयन्तः कस्य वै सुतः।
कथं विष्णुपदं प्रोक्तं, तक्रं शक्रस्य दुर्लभम्।।

3. अधोलिखितस्य पद्यांशस्य सप्रसङ्गं संस्कृतव्याख्यां करोतु– 4

आसीना भव मानस–हंसे
कुन्द–तुहिन–शशि–धवले!
हर जडतां कुरु बोधि–विकासं
सित–पंकज–तनु–विमले!।।

अथवा

3. अधोलिखितस्य पद्यांशस्य सप्रसङ्गं संस्कृतव्याख्यां करोतु– 4

मानं मनीषिता मैत्री मरुदृष्णं मरीचिका।
मृगाः मूर्ध्नि मनुष्याणाम् उष्णीषं प्रमुखम्मरौ।

4. अधोलिखितस्य नाट्यांशस्य सप्रसंगं संस्कृत–व्याख्यां करोतु– 3

बालः – मातः! रोचते मे एष भद्रमयूरः। (इति क्रीडनकमादत्ते)
प्रथमा – (विलोक्य, सोद्वेगम्) अहो, रक्षाकरण्डकमस्य मणिबन्धे न दृश्यते।
राजा – अलमावेगेन। नन्विदमस्य सिंहशावकविमर्दात् परिभ्रष्टम्। (इत्यादातुमिच्छति)
उभे – मा खल्वेतदवलम्ब्य! कथं? गृहीतमनेन? (इति विस्मयाद् परस्परमवलोकयतः।)

अथवा

4. अधोलिखितस्य नाट्यांशस्य सप्रसंगं संस्कृत–व्याख्यां करोतु– 3

भामाशाहः – महाराज! यदा इमान् समाचारान् अशृण्वम् तदा हृदयं मे भग्नम् इव अभवत् (धनग्रन्थिं निर्दिश्य) इयं पुनः सम्पत्तिः कस्मै प्रयोजनाय? यदि ईदृशे एव अवसरे न इयम् उपयुज्येत!
प्रतापः – भवान् सत्यं वदति।
भामाशाहः – यदि एवं, गृह्यतां भवदीया सम्पत्तिः श्रीमता एव। त्रोट्यतां पारतन्त्र्य–शृंखला एभिः लोहमय–बाहुभिः! स्वतन्त्रः क्रियतां स्वदेशः!! सुरक्ष्यतां धर्मः!!! (धनस्य ग्रन्थिकां चरणयोः अर्पयति सप्रणामम्)

5. अधोलिखितेषु प्रश्नेषु केषांचन षट् प्रश्नानामुत्तराणि संस्कृतमाध्यमेन लिखतु– 3

1. किं देशं हिन्दुस्थानं कथ्यते?
2. के जनाः धन्या सन्ति?
3. चित्रग्रीवः कपोतान् किम् अवबोधयत्?
4. काव्येषु किं रम्यम्?

5. सुरभारती कीदृशी धवला?
6. 'लोकहितं मम करणीयम्' इति गीतं केन रचितम्?
7. केभ्यः न प्रमदितव्यम्?
8. पञ्चतन्त्रस्य कति तन्त्राणि, तेषां नामानि लिखत?

निर्देशः– प्रश्न संख्या 6–9 पर्यन्तं रेखांकितपदमाधृत्य प्रश्ननिर्माणं करोतु–

6. वीरगत्या मरणं कल्याणकरं। 1

7. अनवद्यानि कर्माणि सेवितव्यानि। 1

8. सः मुगलसाम्राजस्य उपरि प्रत्यक्षं प्रहारम् अकरोत्। 1

9. सर्वदमनः दुष्यन्तस्य पुत्रः आसीत्। 1

10. प्रश्नपत्रादतिरिच्य स्वपाठ्यपुस्तकात् श्लोकद्वयं लिखतु– 3

11. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा एतदाधारितप्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं लिखतु–

मानव–जीवने श्रमस्य महत्त्वं सर्वे जनाः जानन्ति। मानवः श्रममाश्रित्यैव सुखसमृद्धिं प्राप्नोति। जनः सुखं वाञ्छति, मनोरथं पूरयितुमभिलषति, जीवने समुन्नतिं कांक्षते, तत्सर्वस्य साधनं श्रममेव वर्तते। श्रम एव मानवस्य स्वाभिमानं शारीरिक–शक्तिं च प्रसारयति, सर्वेषु कार्येषु तस्य दक्षतामापादयति। अतएव श्रमेणैव सर्वत्र साफल्यं मिलति।

जनैः सदा सः श्रमः कर्त्तव्यः यतः सम्पत्तेरुद्भवो भवति, यतोहि व्यर्थं परिश्रमं कुर्वन् नरः पापभाक् भवति। प्रज्ञाः तुर्येऽपि वयसि परमं श्रमं न त्यजेयुः। यस्मिन् देशे जनाः पूर्णश्रमपरायणाः भवन्ति, तत्र वसुन्धराः धनैर्धान्यैः पूर्णा विराजते। धिषणाश्रमसंयोगः सर्वकार्येषु सिद्धिदः भवति। अश्रमा धिषणा व्यर्था भवति तथा च अधिषणः श्रमः व्यर्थः भवति। अतएव स्वस्य लोकस्य चोन्नतये सदैव श्रमः कर्त्तव्यः।

1. अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत। 1
2. यथानिर्देशं प्रश्नान् उत्तरतु–
   - (क) मानवजीवने कस्य महत्त्वं सर्वे जनाः जानन्ति? 1
   - (ख) केनैव सर्वत्र साफल्यं मिलति? 1
   - (ग) मानवः कथं सुखसमृद्धिं प्राप्नोति? 1
   - (घ) श्रम एव मानवस्य किम् प्रसारयति? 1
   - (ड़) किम् कुर्वन् नरः पापभाक् भवति? 1
3. यथानिर्देशं प्रश्नान् उत्तरतु–
   - (क) "जनः सुखं वाञ्छति"–इत्यत्र कर्तृपदं किम्? 1
   - (ख) अस्मिन् गद्यांशे 'त्यजेयुः' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् प्रयुक्तम्? 1
   - (ग) 'व्यर्थं परिश्रमम्' इत्यनयोः पदयोः विशेषणपदं किम्? 1
   - (घ) प्रस्तुतगद्यांशे 'धिषणः' इत्यस्य विलोमपदं किम् प्रयुक्तम्? 1

12. अधोलिखितपदयोः सन्धिविच्छेदं कृत्वा सन्धेः नामापि लिखतु।

1. गायकः 1
2. अद्यैव 1

13. अधोलिखितपदयोः संधिं कृत्वा सन्धेः नामापि लिखतु।

1. नगरम् + गतः 1

www.rbse.online

2. इतः + ततः 1

14. अधोलिखितवाक्येषु रेखांकित समस्तपदानां विग्रहं अथवा विग्रहपदानां समासं कृत्वा समासस्य नामापि लिखत–

1. महान् राजा विराटः आज्ञापयति। 1
2. अहम् उपगङ्गम् एव वसामि। 1
3. रामश्च कृष्णश्च समागतौ। 1

15. निम्नलिखितवाक्येषु रेखांकितपदेषु प्रयुक्तविभक्तिं तत् कारणं च लिखत–

1. सा तस्मै भोजनं ददाति। 1
2. तेन सह अहम् अपि पठिष्यामि। 1
3. राजपुरुषात् चौरः पलायते। 1

16. कोष्ठकेषु प्रदत्त–प्रकृतिप्रत्ययानुसारं शब्दनिर्माणं कृत्वा रिक्तस्थानानि पूरयित्वा लिखतु।

1. नालन्दा .... स्थानम् अस्ति। (दृश् + अनीयर्) 1
2. सागरस्य .... मापनीयं न अस्ति। (गहन् + त्व) 1

17. अधोलिखितवाक्ययोः रेखांकितपदेषु प्रकृतिं प्रत्ययं च पृथककृत्वा लिखतु।

1. नैतिकी शिक्षा आवश्यकी 1
2. गुणी एव सर्वत्र पूज्यः। 1

18. मंजूषायां प्रदत्तैः अव्ययपदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा लिखतु–

किमर्थम्, पुरा, शनैः, विना

1. सः .... अरण्ये रोदिति? 1
2. .... एकः राजा आसीत्। 1
3. कच्छपः .... चलति। 1

निर्देशः– प्रश्न संख्या 19–21 पर्यन्तं अधोलिखितवाक्यानां वाच्यपरिवर्तनं कृत्वा लिखतु–

19. मम मित्रं फलं खादति। 1

20. तेन दुग्धं पीयताम्। 1

21. रामः क्रदन्ति। 1

22. घटिकाचित्रं सहायतया अंकानां स्थाने संस्कृतशब्देषु समयलेखनं करोतु–

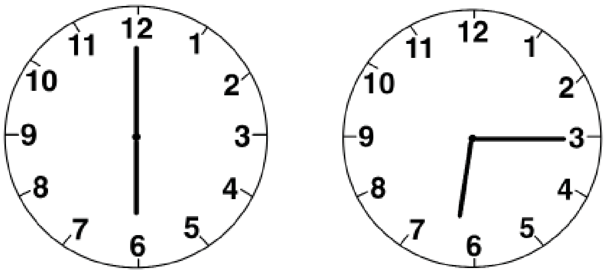

1. बालकः .... वादने शयनं त्यजति। 1
2. सः .... वादने स्नानाय गच्छति। 1

23. अधोलिखितं वाक्यत्रयं शुद्धं कृत्वा लिखतु–

1. सहस्राः जनाः धावन्ति। 1
2. अयं बालिका पुस्तकं पठति। 1
3. जलं मधुरा अस्ति। 1

24. ज्येष्ठभ्रातुः विवाहकारणात् दिनद्वयस्य अवकाशार्थं प्रार्थना पत्रं लिखतु। 4

अथवा

24. मित्रं प्रति परीक्षासफलतायां लिखितं पत्रं मञ्जूषायां प्रदत्तैः शब्दैः पूरयत। 4

मञ्जूषा– परीक्षाभवनात्, सन्तोषः, अंकान्, साधुवादान्, कामये, प्राप्तम्, प्रिय मित्र, सप्रेमनमस्कारम्।

....
दिनांक : 25.03.20....

..................!
................।
भवतः परीक्षासफलतापत्रम् अधुनैव ....। भवतः उत्तीर्णतां ज्ञात्वा मयि अति .... अस्ति। अहोरात्रं प्रयासं विधाय भवान् 95 प्रतिशतम् .... लब्धवान्। त्वं मम परिवारजनस्य .... अर्हसि। पत्रसमाप्तौ तुभ्यं पुनः वर्धापनम् ....। पितृभ्यां सादरं नमः।

भवतः प्रियमित्रम्
अ ब स

25. मञ्जूषातः उचितानि पदानि चित्वा संवादं पूरयत 4

दिल्लीनगरस्य, छात्रः, आगतः, आगच्छतु, पाटलिपुत्रात्, इतिहासस्य, ऐतिहासिक–स्थलानाम्, रुचिः।

प्रथमः – भवान् कुतः आगतः?
द्वितीयः – अहम् अमेरिका–देशात् ....।
प्रथमः – किं .... भवान्?
द्वितीयः – आम्, दिल्ली–विश्वविद्यालये .... छात्रः अहम्। भारतस्य इतिहासे मे महती ....।
प्रथमः– आः शोभनम्। अहम् अत्र .... आगतः। श्वः .... दर्शनाय गमिष्यामि।
द्वितीयः – दिल्लीनगरस्य .... दर्शनाय मम उत्सुकता अस्ति।
प्रथमः – तर्हि दिल्लीदर्शनाय मया सह .... भवान्।
द्वितीयः – बाढम्।

26. अधोलिखितषड्वाक्येषु केषांचन चतुर्णां वाक्यानां संस्कृतभाषया अनुवादं करोतु– 4

1. फूल खिलते हैं।
2. दो लड़की नाचती हैं।
3. उसे पत्र लिखना चाहिए।
4. उसे पढ़ना चाहिए।
5. मुनि वन में रहते थे।
6. राम दशरथ के पुत्र थे।

27. अधः चित्रं दृष्ट्वा मंजूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया संस्कृते षट् वाक्यानि रचयतु– 3

www.rbse.online

मञ्जूषा– चतुष्पथेषु, तीव्रगत्या, असावधानतया, यातायातस्य नियमानाम्, नियन्त्रणभावेन, सड़कदुर्घटनायाः।

अथवा

27. अधोलिखितम् अनुच्छेदं मञ्जूषायाः सहायतया पूरयित्वा उत्तरपुस्तिकायाम् लिखतु– 3

मञ्जूषा– कुर्यात्, भ्रमणम्, शारीरिक–व्यायामाः, शरीरे, प्रसन्नम्, व्यायामशीलः, व्यायामेन, सुस्वास्थ्यम्

शरीरं स्वस्थं रक्षितुं व्यायामः अनिवार्यः अस्ति। .... शरीरं सबलं नीरोगं च जायते। .... नरः साहसी भवति। प्राणायामः, ... धावनम्, योगाभ्यासः मल्लयुद्धम् इति विविधाः .... सन्ति। यः व्यायामं करोति तस्य .... रक्त–सञ्चारः सम्यक्–रूपेण भवति। स्फूर्तिः अपि जायते। यदि .... इच्छेत्, तर्हि नियमपूर्वकं व्यायामं ....। यदि शरीरम् स्वस्थं तर्हि चित्तं अपि .... इति सर्वसम्मतम्।

28. अधोलिखितवाक्यानि क्रमरहितानि सन्ति। यथाक्रमं संयोजनं कृत्वा लिखतु। 3

1. बुद्धिर्बलवती तन्वि सर्वकार्येषु सर्वदा।
2. श्रृगाल! यदि त्वं मां मुक्त्वा यासि तदा वेलाप्यवेला स्यात्। यदि एवं तर्हि मां निजगले बद्ध्वा चल सत्वरम्।
3. स्वामिन्! यत्रास्ते सा धूर्ता तत्र गम्यताम्।
4. व्याघ्रमारी काचिदियमिति मत्वा व्याघ्रः भयाकुलचित्तो नष्टः।
5. अस्ति देउलाख्यो ग्रामः, तत्र राजसिंहः नाम राजपुत्रः वसति स्म। तस्य भार्या बुद्धिमती पितुर्गृहं प्रति चलिता।
6. मार्गे गहनकानने सा एकं व्याघ्रं ददर्श।

****

सत्र 2020–21 से नये पाठ्यक्रमानुसार सभी कक्षाओं के सभी विषयों की टेक्स्ट बुक एवं सभी प्रकार की सहायक अध्ययन सामग्री विद्यार्थियों को मोबाइल पर व्हाट्सएप द्वारा एवं वेबसाइट www.rbse.online पर उपलब्ध करवायी जाएगी। इसके लिये विद्यार्थियों से किसी भी प्रकार का कोई शुल्क नहीं लिया जाएगा। इसके लिये विद्यार्थियों को किसी भी प्रकार का कोई OTP Verification या Email द्वारा Verification नहीं देना होगा। हमारा व्हाट्सएप नम्बर जानने या अन्य किसी भी प्रकार की जानकारी के लिये वेबसाइट www.rbse.online पर विजिट करें।